

Ima umjetnina, kojima je dosuđena i u današnje oporo doba upravo romantična tumsvereina, pobudio je velik interes, tako, sudbina. Takova je bila dosuđena našem zagrebačkomu takozvanom diptihu. Nitko ne zna, odkuda je došao, šta više nije sigurno ni doba, kad je prispio u zagrebačku riznicu. Tek bio je tu. Kad je g. 1860. bio izložen u Beču na izložbi bečkog Alterda je u »Mittheilungen der Centralkommission« od g. 1863. ne samo potanko opisan, već je tamo dodana litografska reprodukcija u naravnoj veličini. I onda je opet nekako zaboravljen ostao sve do kulturno-historijske izložbe u Zagrebu u godini 1925. Publika ga nije nikako naročito zapažala, ali tim ga je bolje uočio — vješti antikvar! I konačno se opet nakon tri godine otkrilo, da je »diptihona« nestalo, da je zamijenjen neobično bijedno izrađenim falsifikatom, pa nitko ne zna do dana današnjega, tko je to počinio i kada je to izvedeno. Sad se je kroz tjedne govorilo samo o tom diptihonu, pronašlo se tobožnjega krivca, raspisala se tjeratica itd., a sve na osnovi sumnje i samo sumnje. Tako je postao zaboravljeni diptihon općeno poznat i u zadnjem selu, sad je i jedva pismen čovječuljak raspravljao o njemu s nekim žalosnim čuvstvom zbog izgubljene znamenitosti. A kad se otkrilo, da se zagrebački »diptih« nalazi u Clevelandu u Americi u tamošnjem muzeju, koji ga je navodno za 30.000 dolara kupio — nastade veliko veselje, i — za kratko vrijeme bude diptih opet zaboravljen. Još će onda malo oživjeti interes, kad se povrati u svoju staru Evropu.

Svakako je taj naš »diptih«, koji je doživio sudbinu, naliku Lionardove »Monne Lise« veoma zanimljiv spomenik. U »Glasniku Društva za Umjetnost i Umjetni Obrt u Zagrebu« napisao je dr. Iso Kršnjavi raspravu pod naslovom: »Byzantinska hieroteka u riznici stolne crkve zagrebačke«, te je dodao i umjetničku ocjenu toga t. zv. diptiha. I u glavnom su njegovi izvodi i danas prihvatljivi. Tek je jasno, da se tu o bizantinskoj umjetnosti nikako ne može govoriti. Zagrebački »diptih« sigurno je nastao na Zapadu, nikako ne spada Istoku.

Rezbarije od slonove kosti stare su kao i ljudska kultura: već se u prehistorijsko doba javljaju rezbarije od kosti, a prvi će producenti takovih rezbarija biti u zemljama, koje produciraju slonovu kost. A kad je nakon tisućljeća antička umjetnost dominirala, ne mogavši više ništa veliko stvarati, kad je postajala tek opetovanjem, i to slabim opetovanjem starinskih uzoraka, još se najbolje prava umjetnost zadržala kod omnjih djela, naročito rezbarija u kosti. Kroz stoljeća izrađivalo se diptihone: dvije koštane pločice, urešene izvana likovima da-

rovatelja, alegoričkim figurama itd., da u nutrašnjosti svojoj ponesu kakovu važnu poruku naslovniku. U kasna se stoljeća razvio takov luksus u tim objektima, da se morala njihova upotreba ograničiti na visoke državne funkcionare, konzude, koji bi u tako opremljenim objavama najavljivali svoj nastup službe visokim upravnim vlastima. Takove konzularne diptihe nalazimo od III. stoljeća. Vrlo rano upotrebljava na taj način i kršćanska crkva diptihe, da u nutrašnjosti njihovoj označi svečanosti mučenika, kasnije i popise biskupa, pokojnika itd. Među takovim diptisima ima i takovih, koji su očito poganskoga porijekla, pa su likovi preuđeseni za kršćanske svetačke likove. Uz to se ploče od slonove kosti upotrebljavale i za ures svetih knjiga. Crkveni su oci morali protiv prekomjernoga urešavanja opreme knjiga već i prosvjedovati. Pa i za posude kod crkvenih funkcija upotrebljava se kost, a glasovito sjedalo Maksimilijano u Raveni sve je prekrivo izrezbarenim pločama od kosti.

Zagrebački diptih i nije diptih, već se može ispravnije nazivati hijerotekom, t. j. spremicom za kakovu svetačku relikviju, smještenu u središtu ploče pod velikim draguljem. Takovu bi se ploču stavljalo na oltar, ne rijetko, kao jedinu oznaku i ures oltara. Naš »diptih« sastavljaju četiri koštane pločice, tako da nastaje cjelina od 18½ cm. dužine, a 22 cm. visine. Na svakoj su ploči po dva odjelka, a bogato izrađen okvir od akantovog lišća spaja po četiri odjelka u jedno sa svake strane. U odjelicima na lijevoj strani prikazano je gore naviještenje Marijino, pod njim je porod Kristov. Na ležaju Marija, do nje uz drvo čuči sv. Josip, nad njim lik grada, po svojoj prilici Jerusalema, u sredini kolijevka u jaslama, te nad glavom Marijinom zvijezda. Pod ovim prikazano je krštenje Kristovo na Jordanu, a u najdonjem dijelu preobraženje na gori Tabor: učenici popadali ničice, a u oblacima se pojavio Mojsija i Ilija.

Na desno gore uzlazi Krist s križem, prihvaćajući ruku Boga oca iz oblaka pred zapanjenim apostolima u nebesa, dok dolje pred praznim grobom, prekritim kupolom javlja angjeo ženama, da je Krist uskrsnuo. U donjim dvjema odjelicima nalaze se po dvije scene prikazane. Uhvaćenje Isusovo i njegovo raspeće, pranje nogu i posljednja večera.

O vremenu postanja teško je i danas reći konačnu riječ. Neki među taj diptih čak u XIV. stoljeće, nu daleko je vjerojatnije, da je to djelo X. stoljeća, iz vremena, kad se formirao romanski slog, a antika se provukla ovamo u ovakim gotovo barbarskim formama. Nije moguće, da je to djelo barem

»Diptih« iz riznice zagrebačke stolne crkve

dvojice majstora, a da je očito zapadnjačko djelo svjedoči — uz ostale značajke — i latinski zapis na križu, kog je falzifikator dapače sasvim pregledao. Uopće je teško povjerovati, da bi se danas mogao naći umjetnik, pa bio i najvrsniji, koji bi mogao izraditi iole priličnu kopiju, sve da i one na oko neznatne osebine i krhotine izvede! Duh drugoga doba vodi drugu ruku. Zato i vole falzifikatori stvarati falsifikate tamo, gdje nema originala, t. j. mistifikacije. A i to se danas jedva isplaćuje.

Što se tiče umjetničke vrijednosti toga »diptihona« Kršnjavi je bio mišljenja, da je to više obrtnička no umjetnička radnja, pa da je više zanimljiva za staretinara, dok joj je estetska vrijednost nevelika. Svi su njegovi nazori tek dijelom ispravni, ispravni za shvatanje njegovoga doba, koje je još tako prožeto antičkim shvaćanjem ljepote. Nu zagrebački je diptih, da ostanemo kod toga naziva, velika rijetkost: sijaset se koštanih rezbarija sačuvalo po svim stranama svijeta, ali ovakovi su najveći rariteti. Da, ovaj je diptih jedinstven u svemu, I današnje doba ostavlja antičko gledanje i shvaćanje ljepote kao jedino moguće, te podaje jednaku važnost shvaćanju radova svakoga drugoga doba, koje se mora spoznati kao stvaralačko, a ne samo kopističko. Doba, u kojem su se kopije pompejanskih slikarija i renesanse smatrale jedino dostojno za ures odlične zgrade, definitivno je prošlo. Pa tako vidimo i u ovim naivnim, kadšto i nespret-

nim kompozicijama lijepu cjelinu, samo je to ljepota sasvim drugoga vremena, pa se ne može i ne smije nikako sravnjivati po ukusu drugih epoha.

Pri cijeloj ovoj neugodnoj aferi pokazalo se još koješta. Pokazalo se, da crkveno blago nije posvuda dostatno zaštićeno. Osumnjičeni Pyelik kupio je krasan srebrom okovani križ Erdödyja iz god. 1715., koji je bio poklonjen crkvi u Klanjcu, fundaciji Erdödyjanskoj za 3000 dinara, ma da taj među braćom vrijedi barem peterostruko. On je taj križ — izvoz bi bio gotovo nemoguć — poklonio riznici stolne crkve...! Ja sam u svoje doba kao oblasni izaslanik jedva uspio u Klanjcu, da su mi taj križ pokazali, tako da sam ga mogao snimiti i publicirati (ne doduše s nakanom, da dadem vodič za tipove ala Pyelik). Možda bi poželjno bilo, da se važniji komadi sigurnim načinom izlažu povremeno javno, tako, da se publika zainteresuje, pa bi i ona mogla postati čuvarom poznatih joj predmeta, dok za neznane ne može imati interesa. Svakako je zanimljivo, da je tako i pokušano u Pragu, gdje pod jakim staklenim pločama počivaju umjetnine, koje se u stanovite dane u tjednu pokazuju općinstvu. Jer zakopano blago ostaje zakopano i bezvrijedno. Ovom smo prilikom zavirili malo i u tajne internacionalne trgovine s antikvitetima, koje su se nekako neobično naivno iznosile, a mislim, da se njima nije baš nitko osobito obrađivao.

Gjuro Szabó.